

ÁGOSTON GÁBOR

Az 1444. évi török követjárás

(Adalék az 1444. évi török—magyar békekötés történetéhez)

I.

Kevés olyan esztendeje van a középkori Magyar Királyság történelmének, amely annyira bővelkedett volna jelentős, nem csupán elénk, de az oszmán-török birodalom s a délkelet-európai népek történelmét is hosszú időkre meghatározó eseményekben, mint az 1444-es esztendő. Nem csoda, ha Hérodotosz kései utódai mindig is kiváló figyelemmel tüntették ki. A hosszú hadjárat „sok fényes viadalá”-ból a várnai katasztrófába torkolló eseménysor egyik láncszeme azonban a többenél jobban magára vonta a historikusok figyelmét. E láncszem: már a kortársakban is a legkülönfélébb s gyakran homlokegyenest ellenkező véleményeket és indulatokat szülő török—magyar békekötés, vagy közismertebb néven az ún. „szegedi béke”. Dolgozatomban a török—magyar békekötést megelőző követjárás, a béke diplomáciai előzményeinek vizsgálatát tűztem ki célul.*

Annak ellenére, hogy az ún. „szegedi béke” kérdéskörével már többen foglalkoztak, a békekötést megelőző követjárásról a szakirodalomban már kevesebb szó esik. Olyan mű pedig, amely a követjárást török szempontból, török források alapján tárgyalja alig-alig akad.¹ A kérdés tanulmányozását indokolja, hogy néhány esztendővel ezelőtt egy új oszmán-török krónika látott napvilágot.² A Gazavatnâme az eddig ismert, s a kutatásba

* Dolgozatomat 1982 végén adtam le, az időközben megjelent irodalmat már nem tudtam figyelembe venni.

¹ Vö. pl.: *J. Bleyer*, Einige Bemerkungen zu dem Szegediner Friedensschluß und die Schlacht bei Varna, Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 25 (1904) 127—137.; *Angyal Dávid*: A szegedi béke, Budapesti Szemle 407 (1910) 207—231.; *Uő.*, Die diplomatische Vorbereitung der Schlacht von Varna (1444), Ungarische Rundschau für historische und soziale Wissenschaften 2 (1913) 518—524.; *F. Pall*, Autour de la croisade de Varna: la question de la paix de Szeged et de sa rupture (1444), Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine XXII. 2 (1941) 144—158.; *O. Halecki*, The Crusade of Varna. A Discussion of Controversial Problems, New York, 1943.; *F. Babinger*, Von Amurath zu Amurath. Vor- und Nachspiel der Schlacht bei Varna (1444), Oriens III, 2 (1950) 229—265. (A tanulmány megjelent a Babinger cikkeket tartalmazó gyűjteményes kötetben is: Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante I. München, 1962. 128—157.); *J. Dąbrowski*, L'année 1444, Bulletin International de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres, Classe de philologie, d'histoire et de philosophie, Suppl. 6, Cracovie 1952.; *P. Engel*, János Hunyadi: The Decisive Years of His Career, 1440—1444 in: *J. M. Bak—B. K. Király* (ed.), From Hunyadi to Rákóczi War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary Brooklyn College Press-Columbia University Press, 1982. 103—123. *Uő.*, A szegedi eskü és a váradi béke (kézirat). Itt mondok köszönetet Engel Pálnak, aki volt szíves rendelkezésemre bocsátani tanulmányának kéziratát. Török források alapján dolgozott *İnalçık. H. İnalçık*, Fatih devri üzerinde tetkiler ve vesikalar, Ankara, 1954.

² Gazavat-ı Sultân Murâd b. Mehemmed Hân. İzladî ve Varna Savaşları (1443—1444) üzerinde anonim Gazavatnâme *Kıad. H. İnalçık-M. Oğuz*, Ankara, 1978. A krónika kéziratát 1949-ben találta meg Râsîh Güven, aki kiadás végett átadta H. İnalçık-nak és M. Oğuz-nak. A krónika ismeretlen nevű szerzője olyan kortárs történetíró lehetett, aki az események közelében tartózkodott. Az 1443—1444. év eseményeit oly részletességgel tárgyalja, ami kiemeli a többi kútfő közül. (vö. *H. İnalçık—M. Oğuz*, Yeni bulunmuş bir Gazavat-ı Sultân Murâd, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Mecmuası VII. 2. 483—495., ill. a krónikához írt előszó). A krónika magyar fordításán Hóvári János dolgozik. Az oszmán-török elbeszélő kútfők forrásértékét a magyar történetírás egy időben lebecsülte. l.: *Szekfű Gy.*, Kútfőkritikai tanulmány a hódoltság korabeli történetírókról in: *Karácson I. Török történetírók III. Bp.*, 1916. 1—63. A jogos kritikán túlmenő túlzásokra vö. *Káldy-Nagy Gy.*, A török hódoltság elbeszélő és okleveles kútfői, Századok 1972., 647—652.

bevont oszmán-török kútfőknél részletesebben s a történeti hűség szempontjából megbízhatóbban tárgyalja az 1443–1444. év történelmét. Az anonim török történetíró krónikája az 1444. évi török–magyar követjárással kapcsolatos eddigi ismereteinket is számos helyen pontosítja, illetve kiegészíti.

II.

A békekötést megelőző eseményekre vonatkozóan érdekes tudósítás olvasható az egykori janicsár, Konstantin Mihailovič emlékirataiban. Ezt írta munkája 21. fejezetében: „Ulászló király legyőzvé a pogányokat, veszteség nélkül, boldogan nyomult Rácföldre. Egy Dobrogiénak nevezett mezőre érkezett. Ott, Rácföldön akart maradni egész télen, és nyáron Isten segédelmével a török császár ellen kívánt vonulni. A török császártól egy üzenet érkezett, hogy (Ulászló) bocsátaná néki szabadon azokat a fogoly főembereket, akik nála vannak, s akkor ő (a szultán) visszaadná a Despotának Szendrőt összes erődítményeivel, az egész Rácföldet és mindkét fiát, Georgot és Stefánt. Ulászló király miután tanácskozott a Despotával és más főemberekkel, elfogadta ezeket az engedményeket, és tudatta a császárral, hogy teljesíti (a feltételeket).”³

Az idézett szövegrész szerint a törökök már a hosszú hadjáratból haza tartó Ulászlót felkeresték valahol „Rácföldön”, és már ekkor tettek javaslatokat (Brankovics György szerb despota országának és várainak, valamint két fiának visszaadása) egy majdan megkötendő béke pontjaira.

Ezt a forrást a hosszú hadjáratban személyesen részt vett cseh vitéz is megerősíti, aki szerint a király még Szerbiában tartózkodott, amidőn egy török megbízott érkezett a táborba, időpontot kérve egy bizonyos török követ számára, aki a király és a szultán között húsz-harminc esztendői békét hoz majd létre. A békeajánlat tartalmára vonatkozóan — egybehangzóan a Konstantin Mihailovič által elmondottakkal — a cseh vitéz is úgy tudósít, hogy a török szultán késznek mutatkozott visszaadni Brankovics György despotának a „Szerb földet” a fontosabb várakkal együtt (Szendrőt és Galambócot említette), valamint szabadon bocsátani Brankovics két világtalan fiát.⁴

Ez utóbbi forrásra, a cseh vitéz híradására támaszkodva állapította meg már régen a szakirodalom, hogy erre az első puhatolózó jellegű kapcsolatfelvételre még Szerbiában, 1444 januárjában került sor.⁵ A tárgyalások megkezdésére jó alkalmul ürügyül szolgálhatott egy török főember, Mahmud Cselebi, fogsága.⁶ Tudjuk, hogy Hunyadi

³ *Konstantin Mihailovič*, *Memoirs of a Janissary*, Trans. by *B. Stolz*, *Historical Commentary and notes by S. Soucek*, The University of Michigan Ann Arbor, 1975. 66. ill. 67. A krónika cseh nyelvű változatával kapcsolatban vö. *B. A. Stolz*, *On the language of Konstantin Mihailovič's Kronika Turecka or Pamiętniki Janiczara in: American Contributions to the Eight International Congress of Slavists Zagreb and Ljubljana Sept. 3–9. 1978. vol. I. ed. H. Birnbaum, Slavica Publishes. Ohio., 1978. 683–698. különösen 684., 686., 691–693. Megjegyzendő, hogy a krónika lengyel nyelvű változatából, a Jan Łos által 1912-ben kiadott „Pamiętniki Janczara”-ból készült német fordítás több helyütt pontosabb. E fordítás szerint Ulászlót egy török *követség* (eine Gesandtschaft vom türkischen Sultan) kereste fel Dobrogié mezején. (*R. Lachmann*, *Memoiren eines Janitscharen oder Türkische Chronik*, Graz–Wien–Köln, 1975. 92.) Ugyanezen kiadásból készült orosz fordítás azonban félreérthető: az orosz fordító szerint Ulászló (!) és nem a szultán akarta visszaadni a despotának „Rácföldet”. *A. I. Rogova*, *Zapiszki Janicsara*, Izd. Nauka, Moszkva, 1978. 61.*

⁴ *A. Huber*, *Die Kriege zwischen Ungarn und den Türken (1440–1444)*, *Archiv für Österreichische Geschichte* 68 (1886) 205. vö. *Angyal D.*, *A szegedi béke* 214.

⁵ *O. Halecki*, i. m. 13. *F. Babinger*, i. m. 130. (Babinger munkáját az Aufsätze und Abhandlungen ... kötetből idézem, hivatkozásaim rendre onnét valók) *F. Pall*, *Un moment décisif de l'histoire du Sud-est européen: la croisade de Varna (1444)*, *Balcenia* 7 (1944) 106–107.

⁶ Már Callimachus úgy vélte, hogy az ürügy Mahmud Cselebi volt. Munkájában ezt olvashatjuk: „... nuntios ad eum (Brankovics) clam submisit (II. Murád) qui veluti de *Carambi* (Mahmud Cselebi) redemptione agentes, per occasionem proponerent illi, cum libertate filiorum, pristinae fortunae decus, atque amplitudinem, si aequabilis concordiae cum rege ineundi, auctor ipse fieri vellet.” *Philippi Callimachi De Rebus a Vladislao polonorum atque hungarorum rege gestis* (liber III.) in: *Schwandtner*, *Scriptores Rerum Hungaricarum I. Vindobonae, 1746. 501.*

miután kénytelen volt belátni, hogy a zord időjárás okozta nehézségek, az élelmiszer-utánpótlás akadozása, s az egyre erősödő török ellenállás miatt nem kísérheti meg a siker reményében a Balkán hágóin való áttörést, 1443 decemberében, a zlaticeai győzelem után parancsot adott a visszavonulásra. A visszavonuló sereg elsőbb Kászim ruméliei beglerbég katonáival, majd 1444. január 2-án a Sehirköj (Piroto) és Nis között levő Kunovica hágónál, a Turahán bég vezette török csapatokkal ütközött meg. Mahmud Cselebi ebben a január 2-án vívott ütközetben esett a magyarok fogságába.⁷

A fogoly, az oszmán dinasztiával a történelem színpadára lépő, s mintegy másfél évszázadig a legjelentősebb állami hivatalokat kezében tartó, a birodalomnak számos nagyvezért adó, híres Csandarli család sarja volt.⁸ Csandarlizáde Mahmud Cselebi Ibrahim pasa nagyvezérnek volt fia, s miután 1424-ben nőül vette II. Murád szultán hűgát, Cselebi Szultán Mehmed kisebbik leányát, Hafsza Hátunt a szultánnal is közeli atyafiságba került. 1444-ben pedig Ibrahim pasa utódként fia, Mahmud Cselebi testvére, Csandarlizáde Halil pasa töltötte be a nagyvezéri posztot.⁹ Valóban jelentős török főember volt tehát a magyarok foglya. Az is érthető, hogy a törökök mindent megtettek kiszabadítása érdekében. Az I. Szelim szultán uralkodása alatt (1512–1520) alkotó oszmán-török történetíró, Nesri¹⁰ jegyezte fel krónikájában, hogy miután II. Murád szultán visszatért Drinápolyba, hűga könyörgött néki, hogy fogságba esett férjurát szabadítsa ki. A szultán megsajnálta testvérét, s Mahmud Cselebit — úgymond — megvásárolta.¹¹ Ha Nesri híradása mellé odaillesztjük a Konstantin Mihailović által elmondottakat, tehát, hogy a szultán annak fejében ajánlotta fel az igen kedvező békefeltételeket, ha Ulászló király mindezekért cserébe szabadon engedi a nála fogságban levő török főembereket, akkor aligha kételkedhetünk abban, hogy e főemberek egyike valószínűleg Mahmud Cselebi lehetett. A fentiekből pedig következik, hogy a török követ vagy megbízott, valamikor január 2. és 25. között kereshette fel a magyar tábornokot, hisz a visszavonuló sereg január 25-én már Nándorfehérvárra érkezett.¹² Halil Inalcik úgy véli, hogy erre az első békepuhítóztatásra Nándorfehérváron került sor.¹³ Mivel azonban sem a cseh vitéz, sem pedig Konstantin Mihailović nem tesz említést arról, hogy a török követtel Nándorfehérváron tárgyaltak volna a magyarok, sőt Konstantin Mihailović egy másik helyszínt, a Dobrogic-i mezőt nevez meg a találkozó színhelyéül, úgy gondoljuk, kellő bizonyíték hiányában el kell vetnünk Inalcik véleményét.¹⁴

A januárban még csak többé-kevésbé körvonalazott ajánlatok pontosítása, s az ekkor félbenmaradt tárgyalások folytatása céljából érkezhetett márciusban egy újabb követ a törököktől, aki forrásaink tanúságtétele szerint egy görög szerzetes volt. A raguzai Consilium Rogatorum 1444. március 5-i és a Consilium Maius március 6-i döntéseiről szóló

⁷ Nesri, Kitáb-ı Cihan-nümâ II. közzétette F. R. Unat és M. A. Köymen, Ankara, 1957. 644. és 645. Oruc, Tevârih-i Âli-i 'Osman, Die Frühosmanische Jahrbücher des Urudsch. Nach den Handschriften zu Oxford und Cambridge erstmals herausgegeben und eingeleitet von F. Babinger, Hannover, 1925. 54. Gazavat-ı Sultân Murâd 25–28.

⁸ Vö. F. Täschner—P. Witek, Die Vezierfamilie der Çandarlızâde (14–15. Jahrhundert) und ihre Denkmäler, Der Islam 18 (1929) 60–115. I. H. Üzunçarşılı, Çandarlı vezir ailesi, Ankara, 1974.

⁹ G. Oransay, Osmanogulları, Osmanlı Devletinde kim kimdi, Ankara, 1969. 181.

¹⁰ Nesri művere vö. V. L. Menage, Nesri's History of the Ottomans (The Sources and Development of the Text) London, 1964., F. R. Unat, Nesri tarihi üzerinde yapılan çalışmalarına toplu bir bakış, Belleten, 1943. 177–201. Uó., Müverrih Mehmet Nesri'nin eseri ve hayati hakkında, Belleten, 1957. 297–300. M. Kalicın, Characteristic Genre Features of Nesri's „History of the Ottoman Court” Structure, Etudes Balkaniques 1979. 2.

¹¹ Nesri, i. m. 646. ill. 647. vö. Inalcik, i. m. 11.

¹² J. Radonić, Zapadna Evropa i balkanski narodi prema Turcima u prvoj polovini XV. veka, Novi Sad, 1905. 172. Székely O., Hunyadi János első török hadjáratai (1441–1444) Hadtörténelmi Közlemények 20–22 (1919–1921) 62.

¹³ Inalcik, i. m. 9–10.

¹⁴ Az Inalcik által idézett forráshelyen a Gazavatnáme írója, miként arra Inalcik is rámutatott, a későbbi, áprilisi budai országgyűlést tette Nándorfehérvárra. Inalcik úgy vélte, hogy a krónika szerzője a Nándorfehérváron létrejött békealkudozást tévesztette össze a budai diétával. Csakhogy Nándorfehérváron nem volt semmilyen békealkudozás. A Gazavatnáme mondott helyén (30–31) sincs erről szó. A krónikás itt arról számol be, hogy a magyaroknak Brankovics a török fogoly szabadon bocsátását és követek küldését javasolta.

feljegyzések szerint a tanács egy bizonyos görög barátának egy bárkát adott Spalatóig, mivel az követségbe ment a szerb despotához (*ire debentem ad dominum despotum*). A szerzetes megbízója pedig nem más volt, mint Mara, Brankovics György szerb despota leánya, II. Murád szultán felesége (*filia domini despoti et uxor imperatoris Turchorum*).¹⁵

Jóllehet a görög barát útját nem tekinthetjük hivatalos követjárásnak, hisz a szerzetes nem a szultán követeként, érkezett az ekkor Budán tartózkodó Brankovicshoz, s útja is nélkülözötte egy hivatalos követjárás összes szükséges vagy szokásos kellekét, minden okunk megvan rá, hogy ne csupán Mara magánakcióját lássuk benne. A kérdés kutatói szinte valamennyien kapcsolatba hozzák a későbbi török—magyar béketárgyalásokkal.¹⁶

A tárgyalások fonalának újbóli felvételére, akárcsak januárban, most is jó ürügy lehetett a még mindig fogságban levő Csandarlizáde Mahmud Cselebi. A Gazavatnáméból tudjuk, hogy a fogoly török főembert Brankovics vette gondjaiba. Nyugati kútfők ugyan úgy tudják, hogy Brankovics állítólag meg akarta vakíttatni Mahmud Cselebit, amiért a törökök mindkét fiának kioltották szemvilágát, s hogy ettől a szándékától csak Hunyadi és mások közbelépésére állott el,¹⁷ a Gazavatnámé azonban egészen más megvilágításba helyezi az eseményeket. Az anonim török krónikás szerint, miután fény derült a fogoly kilétére, s a magyarok megtudták, hogy foglyuk Halil pasa nagyvezér testvére, Brankovics tüstént intézkedett. A főrangú török számára lovat hozatott, s külön sátrat állítatott föl. Kívánságai teljesítésére pedig húsz szolgálot rendelt melléje. Az ismeretlen török krónikáiról azt is tudni vélte, hogy a szerb despota egy magánbeszélgetés alkalmával ígéretet tett Mahmud Cselebinék, hogy hamarosan visszajuttatja őt atyafiságához.¹⁸

Nem tartjuk elképzelhetetlennek, hogy a fenti ígéret valóban elhangzott. S ha az mégis, csupán az ismeretlen török tollforgató képzeletének szüleménye lenne, az eddig ismert források is elegendőek lennének ahhoz, hogy egyre jobban megerősödjék a gyanú: a szerb despota a török—magyar béketárgyalásoknak nemcsak fontos közvetítője volt, de a tárgyalások megindításában, a diplomáciai kapcsolat felvételében is jelentékeny szerepet játszott.

Tudjuk, hogy a szerbiai visszavonulás idején olyan hírek keringtek, hogy Brankovics szép summát ajánlott fel Ulászlónak, hogy az seregeit ne vonja ki a szerb despota országból, hanem legalább egy hónapig időzzön ott. Nos, mivel a király nem teljesítette Brankovics ezen óhaját, a korábban őszintén háborúspárti despota a törökkel kötendő béke lehetőségét kezdte latolgatni, így próbálván megakadályozni, hogy országa ismét török pusztítás áldozata legyen. A nála levő előkelő török fogoly, Mara nevű leánya, aki — mint tudjuk — a szultán neje volt, s kapcsolatai a török végbeli kapitányokkal, bégekkel szinte kínálták a lehetőséget s alkalmat egy diplomáciai párbeszéd megindítására. Nem csodálkozhatunk tehát azon, ha hasonló megfontolásból, a kérdés kutatói közül többen is hitelt érdemlőnek tartották Chalkokondylos azon híradását, miszerint a békeajánlatok megtételét maga Brankovics javasolta volna a szultánnak, illetve, hogy a szerb despota közvetítőül ajánkozott volna a Portán.¹⁹ Nem járhatunk messze az igazságtól, ha feltételezzük: a görög szerzetes útja nem jelentett meglepetést Brankovics számára.

Pontosan nem tudjuk, hogy mikor találkozott a görög baráttal Brankovics, de forrásainkból arra következtethetünk, hogy erre még áprilisban sor került. Ulászló király miután visszatért Budára, országgyűlést hirdetett, hogy ott közösen gondoskodjanak a

¹⁵ *Consilium Rogatorum-5. mars. 1444.* On accorde une barque jusqu' à Spalato au moine grec envoyé par la „filia domini despoti et uxor imperatoris Turchorum”. *Consilium Maius — 6. mars. 1444.* On accorde une barque à un moine grec, ambassadeur „filie domini despoti . . .” *N. Jorga, Notes et Extraits pour Servir à l'Histoire des Croisades au XVe Siècle, Seconde Série, Paris, 1899.* 401. Marára vö. *St. Novaković, Carica Mara. Istorijske crte iz XV veka, Letopis Matice Srpske 174 (1893)* 1—35.

¹⁶ *J. Radonić, i. m. 201—202.; Angyal D., i. m. 216.; F. Babinger, 130.; O. Halecki, i. m. 13.; B. Cvetkova, Pametna bitka na narodite 2. átdolg. kiad. Várna, 1979.* 280.

¹⁷ Vö. *Székely O., i. m. 60. és Elekes L., Hunyadi, Budapest, 1952.* 210.

¹⁸ *Gazavát-i Sultán Murád 27.*

¹⁹ *H. Inalcik, i. m. 10.* N. D. Pavlović pedig arról írt, hogy Brankovics olyan értelmű üzenetet küldött a szultánnak, hogy ő kész rávenni a magyarokat a békére, ha a szultán visszaadja néki szerb despotaságát azon határok között, amelyek István despota uralma alatt voltak érvényben. *N. D. Pavlović, Despot Đurađ Branković i njegovo doba, Subotica-Beograd, 1973.* 90. (Megjegyzendő, hogy N. D. Pavlović munkája inkább tudományos-népszerűsítő műnek nevezhető semmint történelmi szakmunkának!)

török elleni hadjáratról, az ország békéjéről, nyugalmáról. Dlugosz szerint az áprilisi országgyűlés alatt a szerb despotá és Hunyadi titkos tárgyalásokat folytattak a török szultánnal.²⁰ A kortárs lengyel krónikaíró e megjegyzése jól összhangba hozható a Raguzai Tanács jegyzőkönyvében olvasható bejegyzéssel. A Marától Spalatón át Budára tartó szerzetes elsőbbségűleg csak Brankovicssal tárgyalt, majd utóbb Hunyadi is bekapcsolódott a megbeszélésekbe. Addig, amíg F. Pall jóvoltából nem kerültek ismét a kutatók érdeklődésének középpontjába azok a perdöntő bizonyító okiratok,²¹ amelyekből világossá vált, hogy a budai tárgyalásokról nem csak Hunyadinak, de magának Ulászló királynak is tudomása volt, a történészek — ideológiai-politikai beállítottságuknak megfelelően — szabadjára engedhették képzeletüket, s elméleteket állíthattak fel akár Ulászló király, akár Hunyadi tisztázása érdekében. Dlugoszra és Andreas de Palatio hivatkozva úgy állították be a történeteket, hogy a szerb despotá és Hunyadi (aki természetesen országa és a kereszténység érdekeit szem előtt tartva foglalt végül állást a béke mellett) a király tudta s beleegyezése nélkül, vagy ahogyan Andreas de Palatio emlékiratában olvashatjuk „inconsulto Rege”, tárgyaltak a török szultánnal.²² Ma már bírjuk azokat az okleveleket, amelyek minden ilyen elmélet tarthatatlanságát egyértelműen bizonyítják. Ezek közül a legjelentősebb okirat, az a megbízólevél, amelyet maga Ulászló király állított ki a török szultánhoz küldött követe, Stoyka Gisdanich számára. Mivel a megbízólevelet április 25-i kelettel látták el (Datum Budae, secundo die festi S. Georgii Martyris, anno Domini 1444),²³ ezért a görög szerzetessel folytatott tárgyalások is legkésőbb ekkor érthettek véget.

S, hogy mi vitte rá a hosszú hadjárat Európa-szerte ünnepelt vezérét, a nyugati kereszténység feje által „Krisztus bajnoká”-nak nevezett Hunyadi Jánost arra, hogy eddigi pályafutását mintegy megtagadva, békealkudozásokba bocsátkozzon a „hitetlenekkel”? S, hogy mi készítette a fiatal ambiciózus királyt, aki Szent György napja tájékán a magyar rendekkel együtt ünnepélyes esküt tett Cesarini bíboros, pápai legátus kezeibe egy a „hitetlen törökök” ellen európai szövetségben megindítandó kereszties hadjárat vezetésére,²⁴ hogy néhány nappal utóbb, április 25-én, kiállítsa Drinápolyba induló követe számára megbízólevelét? S egyáltalán, mennyire gondolták vagy gondolhatták komolyan Budán a törökkel kötendő béke ügyét? E kérdésekre mai tudásunk alapján nem tudunk megnyugtató választ adni. Ahelyett azonban, hogy mi is egy újabb elmélettel állnánk elő, felsorakoztatunk néhány elgondolkodásra készítő tény, az olvasóra bízván a következtetések levonását.

A békekötés — tudjuk — leginkább Brankovicsnak állott érdekében, hisz a békével visszaszerezhetné volna országát, amit egy előre bizonytalan kimenetelű hadjárat csak fölülem győzelem esetén garantálhatott volna számára. Ezért vált Brankovics a béke legbuzgóbb hívévé. Még arra is hajlandó volt, hogy Hunyadi megnyerése érdekében feláldozza magyarországi jószágait. Dlugosztól tudjuk, hogy Brankovics egy titkos megállapodás alkalmával Hunyadinak ígérte összes Magyarországon fekvő várait, városait

²⁰ A lengyel krónikás szerint: „... Tractatus pacis per Georgium Despotum et Ioannem de Huniad Woiewodam Transylvanum, cum Imperatore Turcorum Amurath claudestine . . .” *Ioannis Dlugossi* seu Longini Canonici quondam Cracoviensis, Historiae Polonicae Libri Xii. Lipsiae, 1711. (Liber duodecimus) 787. N. D. Pavlović a görög szerzetesnél kívül még egy török követségről tud, amelyik ebben az időben Budán tartózkodott, s amelynek feladata a Kunovicánál fogságba esett szultáni rokon kiváltása volt. Láthatóan összekeveri a dolgokat! (i. m. 88.)

²¹ A királyi ill. szultáni megbízólevél stb. Az okmányokat *F. Pall* tette közzé: *Id. Ciriaco d'Ancona e la crociata contro i Turchi, Kolozsvár, 1937.* Az iratokat Halecki is közli könyve függelékeként. i. m. 82—93.

²² Vö. pl. *Fraknoi Vilmos*: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a Római Szent-Székkal a konstanzi zsinattól a mohácsi vészig. Budapest, 1902. 57—58., 426. *Hunyadi* felmentésére vö. *Angyal D.*, i. m. 218—219. stb.

²³ *O. Halecki*, i. m. 85. A külföldi szakirodalom e levelet következetesen ápr. 24-re datálja. Ennek oka nyilván ott keresendő, hogy amíg Magyarországon Szent György napja április 24., addig külhonban ápr. 23-ra esik. vö. *Szentpétery Imre*: Oklevéltári naptár, Budapest, 1912. 46.

²⁴ Erről a nuncius ápr. 25-én és 27-én írott leveleiben számolt be a velencei dogénak. Bár a levelek elkallódtak, tartalmukra következtetni lehet a doge máj. 12-i válaszeveléssel. E levelet idézi: *Fraknoi V.*, A vármai csata előzményei. A velencei állami levéltár irományainak felhasználásával, *Hadttörténelmi Közlemények*, 1889. 352., ill. más munkáiban is. vö. *Angyal D.*, i. m. 213.

és falvait, amelyeket Albert és Ulászló királyok adományából bírt, ha Hunyadi segítségére lesz egy török — magyar béke létrehozásában.²⁵ A szerb despota ígérését július 3-án, az aradi káptalan előtt teljesítette, amikor is világosvári uradalmát Hunyadinak adta örök birtoklásra. Engel Pál szerint ekkor állíttatta ki azt az időközben sajnos elveszett oklevelet is, amelyben Munkácsot, Nagybányát, Szatmárnémetit, Debrecent s Bőszőrmenyt kötötte le zálogbirtokul Hunyadinak.²⁶ S abban, hogy a zászlósurak közé csak nemrégiben felemelkedett tehetséges s nem kevésbé ambiciózus homo novus megnyerésében e roppant birtokok jelentős szerepet játszhattak, nem kételkedünk, hisz ezek nem csupán újabb vagyoni gyarapodást jelentettek Hunyadi számára, de egyben azt az anyagi bázist s fegyveres erőt is, amelyek nyomatókat adhattak erdélyi vajdai, temesi ispáni s nádorfehérvári főkapitányi címeinek, s amelyeket — tegyük hozzá — éppúgy felhasználhatott a hódító oszmánok ellen, mint magyarországi ellenlábasaival szemben.

Ulászló király döntésében pedig minden bizonynál szerepe lehetett a lengyel rendek háborúellenes magatartásának. Tudjuk, hogy a lengyel — magyar király, Lengyelország érdekeivel — úgymond — szorosan össze nem függő, törökellenes tevékenységét a lengyelországi főurak s egyháziak nem nézték jó szemmel, s az utóbb épp általuk „hihetetlenül előnyös”-nek titulált békeajánlatok elfogadását szívesen vették volna tudomásul. De megfontolásra kellett, hogy készítse a fiatal királyt a hazai ellentábor, az özvegy Erzsébet királyné pártján állók magatartása, valamint az ugyancsak őket támogató III. Frigyes német király barátnak éppen nem mondható viselkedése is, jóllehet ez utóbbival Cesarini bíboros fáradozásainak eredményeként sikerült meghosszabbítania két esztendőre az 1443-ban kötött fegyvernyugvást. Azt sem tudhatta még, hogy az oszmánok elleni háborúra az európai udvarokból megígért bőkezű felajánlásokból mennyi válik majd valóra. Anélkül, hogy megfélemedezett volna a hadjárat előkészületeinek elrendeléséről, kiállíttatta a megbízólevelet Stoyka Gisdanich számára.

A megbízólevelet — a júniusi drinápolyi béketárgyalásokra vonatkozó más fontos iratokkal együtt — Ciriaco d'Ancona hagyta ránk.²⁷ Ciriaco d'Ancona (Ciriaco Pizzicoli 1392 — 1452?) humanista utazó 1444 májusában a genovai megbízásból diplomáciai feladatot teljesítő Francesco Drapperio²⁸ társaságában Drinápolyba ment, ahol május 22-én járult a szultán színe elé.²⁹ Midőn már mindketten távozóban voltak Drinápolyból és Konstantinápolyba készülődtek, arról értesültek, hogy egy magyar követség van útban a török szultánhoz.³⁰ Ciriaco d'Ancona e hír hallatára drinápolyi tartózkodását meghosszabbítván, június derekáig az oszmán birodalom fővárosában maradt, és figyelemmel kísérte a török — magyar béketárgyalásokat. A békealkudozásokról ekkor kelt leveleiben rendre beszámolt. Sikerült megszereznie mind Ulászlónak II. Murádhöz írott, mind a szultánnak a lengyel — magyar királyhoz küldött levelének másolatait.³¹

A Ciriaco d'Anconának köszönhetően fennmaradt említett megbízólevelében Ulászló követét, Stoyka Gisdanichot, teljhatalommal (*cum totali nostra auctoritate et potestate plenitudine*) ruházta föl. E levélből közvetve értesüléseket szereshetünk az áprilisi budai tárgyalásokra vonatkozólag is. A Mara szultána által atyjához, Brankovicshoz küldött görög szerzetessel folytatott megbeszélések során is nagy valószínűséggel azokról a békeajánlatokról lehetett szó, amelyek már a januári követjárás alkalmával ismertté váltak. Hogy e második török követség is csak a magyar fél szándékainak megismerése végett érkezhetett Magyarországra, s hogy a görög szerzetesnek még nem a béke meg-

²⁵ Krónikájában ez áll: „Conuentio siquidem fuit occulta pactione inter Georgium Despotum Rasciae, qui restitutionem castrorum et dominorum suorum per Turcos occupatorum vehementer flagrabat, et facilius illam conditionibus pacis, quam instauratione belli posse prouenire censebat, et Ioannem Woiewodam, ut pace inter Regnum Hungariae et Turcorum Imperatorem his conditionibus, ut Despotus castra et terras suas recuperaret, composita: Ioannes Woiewoda in omnia castra, civitates et villas, quae Despotus in Hungaria donatione Alberti et Wladislai Regum optinebat, succederet” *Dlugoss*, i. m. 787.

²⁶ *Benda Kálmán* (szerk.) Magyarország történeti kronológiája I. Budapest, 1981. 264. (A vonatkozó rész *Engel P.* munkája) vö. *O. Halecki*, i. m. 32. Hunyadi és Brankovics kapcsolataira l. *J. Radonić*, i. m. 202 — 204.

²⁷ *O. Halecki*, i. m. 85.

²⁸ A családra vö. *F. Babinger*, i. m. 131. 5. sz. j.

²⁹ A fogadásról beszámol levelében. vö. *O. Halecki*, i. m. 86.

³⁰ Így írt erről levelében: „Praeterea cum ex Hadrianupoli recedere et abitum Byzantium adornassem, ex Pannonia legatos propediem eodem ad magnum ipsum regem adventuros percepimus” *O. Halecki*, i. m. 86 — 87.

³¹ Uo. 85., ill. 88 — 90.

kötése, csupán annak előkészítése volt a feladata, azt gyaníthatjuk abból is, hogy a török szultán tudatta Ulászlóval: újabb követséget szándékozik küldeni hozzá.³² Mivel II. Murád szultán ünnepélyes követséget óhajtott visszaküldeni a magyar udvarba Ulászló legátusaival együtt, ebből arra következtethetünk, hogy a szultán elképzelése szerint a békét Ulászló teljhatalmú követével Drinápolyban, birodalma fővárosában, akarta megkötni, s az általa küldendő ünnepélyes török követség feladata annak csupán megerősítése, a korabeli diplomáciai szokásnak megfelelően, a lengyel—magyar király megesketése lett volna. A már többször említett megbízólevélben Ulászló valóban kötelezte magát, hogy a követe által megkötendő békét meg fogja erősíteni.³³

III.

Ulászló követe a király megbízólevelével április végén vagy május legelején indulhatott el a hosszú útra. Emlékezzünk, Ciriaco d'Ancona épp indulóban volt már május végén a bizánci császárok székhelyére, Konstantinápolyba, amikor értesült arról, hogy Ulászló követsége Drinápolyba tart. Június 12-én (vagy valamivel előbb) kelt levelében pedig már úgy emlékezett meg a török—magyar béketárgyalásokról, mint kész, befejezett tényről. Mivel a tárgyalások mind Ciriaco d'Ancona levelei, mind a Gazavatnéme tanúbizonysága alapján legalább egy héttig, de hihetőleg ennél valamivel tovább tartottak, ezért Ulászló követsége június eleje táján érkezhett meg a török fővárosba.³⁴ Ciriaco d'Ancona a magyar követség érkezéséről, bevonulásáról az oszmán birodalom központjába, mint szemtanú számolt be. A követséget, amelynek igen népes kísérete mintegy hatvan lovasból állott (*ad LX equitum comitatos*) Stoyka Gisdanich, a király követe vezette. A kutatók figyelmét természetesen nem kerülte el az a tény, hogy mind Hunyadi, mind a szerb despotát külön követek képviselték. Hunyadi követét forrásunk Vitislaus néven említi. Brankovicstól pedig két követ is érkezett.³⁵ A neves lengyel történész, Oscar Halecki szerint e két követ egyikében kétségkívül Atanasije szendrői metropolitát kell látnunk, akit más korabeli forrás is említ. A másik követ feltehetően a szerb despota Bogdan nevű kancellárja lehetett.³⁶

A király követéről sajnos alig tudunk valamit. A megbízólevélben Ulászló csak annyit árul el róla, hogy az „nobilis et egregius . . . homo noster fidelis in factis et negotiis”. A levélből nem tudjuk meg, hogy a követ viselt-e valamilyen tisztséget, s ha igen, milyet. Egyelőre nem bizonyítható, de elképzelhető, hogy a követ Ulászló udvarának egy jelentéktelen személyisége volt. A szakirodalom számára ismeretlen. Nevéből ítélve szerb lehetett.³⁷

Stoyka Gisdanich származásán kívül a másik figyelmet érdemlő tény Brankovics követeinek igen magas rangja: amíg Ulászló egy számunkra — legalábbis egyelőre — teljesen ismeretlen személyt bízott meg e fontos követjárással, addig a szerb despotát két legjelentősebb főembere képviselte a drinápolyi török—magyar béketárgyalásokon. Az sem zárható ki, hogy maga Stoyka Gisdanich is Brankovics embere volt.³⁸

A követek két nappal megérkezésük után a szultán színe elé járultak. A követség élén Stoyka Gisdanich, a király követe haladt, őt követték Brankovics és Hunyadi köve-

³² „Velit igitur Magnitudo Vestra— írta Ulászló a Stoyka Gisdanich számára kiállított levelében — suos nuntios solemnium cum prefato nuntio nostro, videlicet Stoyka ad nos dirigere et transmittere.” uo. 85.

³³ Ezt írta: „Et quidquid ipse Stoyka, noster fidelis, cum Vestra Magnitudine disposerit et concluderit, *fidem et vinculum* quodcumque volueritis, *promittimus* prefatis vestris nuntiis *dare et conferre*” uo.

³⁴ Egy népes követség, amelynek útját gyakran szakították félbe kényszerű pihenők a Buda—Drinápoly közti utat a beiktatott kényszerű időzésektől függően a 15—16. sz.-ban kb. egy hónap alatt tehetta meg. vö. pl. az 1591. évi császári követség esetét. (Mitrovicei Vratislav Vencel vizontagságai, Budapest, 1982. 33—57) Az ennél nem sokkal hosszabb Buda—Konstantinápoly távot pedig még egy gyorsfutár is csak 15 nap alatt tette meg. vö. *A. H. de Groot*, *The Ottoman Empire and the Dutch Republic. A History of the Earliest Diplomatic Relations 1610—1630*. Leiden—Istanbul, 1978. 3.

³⁵ *O. Halecki*, i. m. 87.

³⁶ Uo. 16.

³⁷ Uo.

³⁸ Stoyka Gisdanich és Hunyadi esetleges kapcsolatára, ami egy újabb variáció lenne vö. *O. Halecki*, i. m. 19.

tei. Ezen az első fogadáson még érdemi tárgyalásra nem került sor, a követek csupán a megbízólevelet és a hozott ajándékokat adták át. Másnap II. Murád szultán a pasákkal megvitatta a követek által beterjesztett javaslatokat, amelyek a korábbi török békeajánlatokon nyugodtak, de csak három nappal utóbb volt hajlandó ismét tárgyalni Stoyka Gisdanichékkal. Ekkor azonban már úgy nyilatkozott, hogy kész elfogadni a békét. Nézetkülönbségre csak Galambóc várát illetően került sor, mivel ezt a várat a törökök eleinte nem akarták átadni. Egy napi vita után azonban ebbe is beleegyeztek.³⁹ „Rum szultánja” — ahogyan I. Bajezid óta a mameluk uralkodók fennhatósága alatt levő kalifa kegyéből nevezhették magukat az Oszmán-házi szultánok — azaz II. Murád, június 12-én a lengyel — magyar király követe előtt esküvel szentesítette a tíz esztendőre szóló békét: *nos iravimus coram nuntio Excellentiae Vestrae, videlicet Stoyca, quod nos cum Excellentia Vestra bonam et solidam pacem habeamus sine aliquo dolo vel fraude usque ad annos decem* — olvashatjuk a szultán Ulászlóhoz küldött levelében.⁴⁰ A lényegyet tekintve hasonlóan tudósít bennünket az új oszmán-török elbeszélő kútfő, a Gazavatnáme is, amely részletesen beszámol a drinápolyi tárgyalásokról.

Az anonim török krónika szerint a követek megérkezésük után a pasákhoz mentek, azok azonban nem fogadták őket. Néhány nappal utóbb Csandarlizáde Halil pasa nagyvezér elé járultak, aki három napig igen mostohán bánt velük, s nem volt hajlandó ügyükben közbenjárni. Később azonban jelentést tett a követekről urának, a padisahnak. A követek csak ezután jelenhettek meg a nagyúri díván előtt. Halil pasa a fogadás alkalmával úgy vélekedett, hogy Ulászló követei fontos főemberek, s mivel szándékuk is komolynak látszik, feltétlenül tárgyalni kell velük. Ezután felolvasták Ulászló levelét. A Gazavatnámeban közölt levél szemmel láthatóan a török krónika képzeletének szüleménye, költött, inkább irodalmi alkotás semmint történeti hitelességgel bíró okmány, s nem mentes a török történetíróktól megszokott túlságos önbizalomról áruklodó formuláktól sem, tartalma azonban figyelemre méltó. A levélben a király bocsánatkérő hangon sajnálatát fejezi ki, amiért a magyarok tiszteletlenül, arcátlanul viselkedtek, majd kérésrel fordul a padisahhoz: „a Nagy Despotának Szendrőt s Galambócot ismét adjátok vissza, ezután véletek barátságban lévén, kereskedőink úgy mint ezelőtt, járhasanak kelhessenek, barátok barátja, ellenségtek ellensége legyünk”.⁴¹ Miután a levél felolvastatott a követ átadta a hozott ajándékokat, majd elhagyta a nagyúri dívánt. A követek távozása után a szultán a pasákhoz fordult, s véleményüket kérte a magyar békeajánlatokkal kapcsolatban. A pasákkal folytatott megbeszélésen azok azt tanácsolták, hogy az összes „kicsik és nagyok” részvételével egy gyűlést kell összehívni, s e gyűlés elé kell vinni a király követei által beterjesztett békeajánlatokat. A tanácskozás eredményeként a török fél hajlandónak mutatkozott a békekötésre, de ezt egy fenyegetéssel egybekötött feltételtől tette függővé: a békére mind Ulászló, mind Hunyadi, mind pedig a szerb despota esküdjék fel. A magyar követ ezért kezeskedett, így a magyarok megeskütése végett Balta-oğlu Szülejmán bég küldetett követség élén Ulászlóhoz, aki Stoyka Gisdanichékkal együtt távozott Edirnéből.⁴²

A Gazavatnáme tehát teljesen úgy állította be a történeteket, mintha a békét nem is a törökök kérték volna, hanem Ulászló. A kortárs, s nyomukban a későbbi török krónikások általában ragaszkodnak a fenti nézethez, s ha szólnak is a török — magyar béketárgyalások megindításához ürügyül szolgált Mahmud Cselebi féle üggyről, azt igyekeznek olyan megvilágításba helyezni, mintha annak semmi köze nem lett volna a békealkudozásokhoz. Nos a látszat valóban alátámasztja állításaikat, hisz — miként azt több forrás egybehangzó elbeszéléséből tudjuk — Mahmud Cselebit a szultán nem a békéért kapta vissza cserében, hanem nagy váltságdíj fejében váltotta ki a fogságból, s a török főember csak a Stoyka Gisdanich vezette követséggel együtt érkezett Drinápolyba.⁴³ Ha nem ismerünk a januári valamint a március — áprilisi eseményeket magunkévá kellene tennünk a török krónikások nézetét. Sőt, ha szigorúak vagyunk önmagunkhoz el kell ismerünk: az első hivatalos diplomáciai lépést valóban Ulászló tette meg. Amíg sem a januári követség, sem pedig a görög szerzetes útja — amint azt már korábban leszögeztük — nem tekinthető hivatalos diplomáciai aktusnak, addig Stoyka Gisdanich követjárása bírta egy hivatalos követjárás legfontosabb kellékét; az uralkodói megbízólevelet. A díszes s népes kíséret pedig a kor minden jelentősebb hivatalos követségének elengedhetlen

³⁹ Ciriaco d'Ancona már idézett levele. uo. 87.

⁴⁰ Uo. 89.

⁴¹ Gazavat-i Sultán Murád 32.

⁴² Uo. 32 — 33.

⁴³ *H. Inalcik*, i. m. 17., 21., l. még Uzunçarşılı, Çandarlı vezir ailesi 59.

velejárója volt. Ezzel természetesen nem azt akarjuk mondani, hogy a kor keresztény Európáját fellelkesítő hosszú hadjáratból hazatérő magyarok kértek volna békét a törököktől. Még a török szakirodalom is elismeri: az első lépést — ha nem is tekinthetjük hivatalos diplomáciai kapcsolatfelvételnél — a törökök tették meg.⁴⁴ A cseh vitéz, Konstantin Mihailović, s a Raguzai Consilium Rogatorum jegyzőkönyvében levő kurta bejegyzés hátterét számunkra megvilágító Dlugosz közlése egyértelműen vallanak e mellett. S valóban, a békére elsősorban a törököknek volt szükségük.

A Hunyadi vezetete keresztény seregek téli győzelmeinek hatására a Balkánon több helyütt is törökellenes megmozdulásokra került sor. Különösen veszélyesek voltak a központi oszmán-török kormányzat által korábban posztjaikon hagyott helyi hatalmasságok, akik a magyar sikerek láttán egyre-másra fordultak szembe Drinápolyval. A bolgárok csatlakoztak Hunyadi seregeihez, s az albánok is fellázadtak. Az albánok törökellenes harcait a novemberi török — magyar összecsapások idején az albánokhoz átvált Szkander bég, Kasztrióta István, az egykori krójai albán vezér húsz esztendeig török környezetben nevelt fia irányította.⁴⁵

További veszélyeket rejtett magában a végvidéki török bégek gyakran engedetlen, Drinápoly utasításait szabotáló magatartása is. II. Murád szultán e bégek egyik leghatalmasabbját, Turahan bégét, aki a hadjárat során több alkalommal is szembeszállt a szultánnal, s akiről az oszmán-török történeti kútfők tudni vélték, hogy titkos összeköttetésben állott Brankovics György szerb despotával, Tokat várbörtönébe záratta.⁴⁶

A mielőbbi fegyvernyugvás vagy béke létrehozása irányába fordította a török kormányzat, s kivált Csandarlizáde Halil pasa nagyvezér tekintetét az, a Szentszék irányításával s buzgó közreműködésével folyó egyre zajosabb diplomáciai tevékenység, amelynek leplezetlen s fennen hirdetett végcélja, egy a velencei kalmárköztársaság s más tengerparti hatalmak gályáitól támogatott, a befolyt adókból s az egyháziakra kirótt tizedekből felszerelt, Ulászló vezette, Magyarország és a szomszédos államok által kiállított szárazföldi sereggel megindítandó, s az oszmánokat egész Európából kiűzni óhajtó hadjárat volt, s amelynek — már tudjuk — nagyobb volt a füstje mint a lángja.⁴⁷

A magyarokkal kötendő béke irányába sodorta az eseményeket a kisázsiai karamánok két lázadása is.⁴⁸ Az oszmánok főhatóságát csak időlegesen elfogadó karamánok

⁴⁴ Uo. 11.

⁴⁵ Vö. *F. Pall*, Die Geschichte Skanderbegs im Lichte der neueren Forschung, Leipziger Vierteljahrsschrift für Südosteuropa 6 (1942) 85—98.; *H. Inalcik*, Arnavudluk'da Osmanli hakimiyetinin yerlesmesi ve Iskender Bey isyaninin menşei, Fatih ve Istanbul I. 2. (1953) 153—175. Brankovicsal való kapcsolatára I. *I. Ruvarac*, Despot Đurađ i Đurađ Kastriot Skenderbeg, Letopis Matice Srpske 212 (1912).

⁴⁶ Az oszmán kútfők Turahan- bégét okolják a hadjáratban elszenvedett vereségekért. Asikpasazáde szerint Brankovicstól pénzt fogadott el, aminek fejében lassította a török hadmozdulatokat. Más források, köztük a Gazavatnáme is az ő hibájával róják fej Csandarlizáde Mahmud Cselebi fogságba esését. Vö. *Thury J.*, Török történetírók I. Budapest, 1893. megfelelő helyei.

⁴⁷ Halil pasa békepolitikájára a Gazavatnámen kívül I. Düsturnáme-i Enveri, Istanbul, 1928. 96. A pápa és legátusa diplomáciai tevékenységére: *Fraknoi V.*, A várnai csata i. m. 347—351.; *Th. V. Tuleja*, Eugenius IV and the Crusade of Varna, The Catholic Historical Review 35 (1949) 257—275.

⁴⁸ A karamánok s más anatóliai emírségek (Germián, Mentese, Szaruhán stb.) megerősödésére Timur Lenk ankarai győzelmét (1402 július) s Jilkirim Bajezid szultán halálát (1403 március) követő testvérharcok esztendeiben került sor. Karamánoğlu Mehmed bég is Timur segítségével lett a karamánok uralkodója. Ő adományozta Mehmed bégnek a korábban oszmán fennhatóság alatt levő Bejpezárt, Szivrihiszárt, Kirsehirt, Kajszerit és Hamit vidékét, aminek fejében a karamán uralkodó Timur nevére több városban — köztük a székhelyeül szolgáló Konjában is — pénzt veretett, így fejezón ki, hogy elismeri annak főhatóságát. Amikor azonban az oszmán házat megrendítő testvérháborúból győztesen kikérülő I. Mehmed szultánnak (1413—1421) sikerült helyreállítania birodalmában a rendet, a lázadó karamán uralkodót leverte, s fogságba vetette. Az oszmánok fogságából 1415-ben kiszabaduló Karamánoğlu Mehmed bég elsőbb az oszmánellenes politikát folytató mameluk uralkodó, Meliki Müejjed pártfogásába menekült, de utóbb ellene is kardot rántott. Vereséget szenvedvén 1420-ban bebörtönöztetett, és Kairóban raboskodott a mameluk uralkodó haláláig (1421). Mehmed bég halála (1423. febr.) után a karamánok egy része által támogatott testvére, Niğde ura Bengli Aliğ bég kiáltotta ki magát karamán uralkodónak. Mehmed bég fiai II. Murád szultánnál kerestek

első felkelésére még a hosszú hadjárat előtt — a Gazavatnáme anonim szerzője szerint bizánci biztatásra — került sor.⁴⁹ A második karamán lázadást, amelynek kitörésében a krónikás ismét a bizánci diplomácia kezét látta, a Gazavatnáme a drinápolyi béketárgyalások után említi. A régebbi török szakirodalom, főként Orudzs bég krónikájára hivatkozva úgy vélte, hogy e második karamán lázadás a török — magyar békekötés után tört ki.⁵⁰ A Gazavatnáme és Ciriaco d'Ancona június 24-i levele a mellett tanúsodik, hogy e második karamán felkelésre június dereka táján már mindenképpen sor került, hisz ennek híre június 24-én a Konstantinápolyban tartózkodó Ciriaco d'Anconához is eljutott.⁵¹ E második karamán lázadás 1444 kora nyarára, vagy miként Inalcik tette, tavaszára történő datálásában rejlik a lehetséges válaszok egyike arra a kérdésre, hogy miért ragaszkodtak a törökök oly kitartóan a számukra előnyösnek éppen nem mondható békefeltételekhez, s hogy miért igyekeztek minél előbb tétő alá hozni a békét.

A karamán támadás veszélyét növelte, hogy a karamánok időleges, meg-megszakadó, majd meg-megújuló, hol szorosabb, hol lazább diplomáciai érintkezésben állottak az oszmán-török gyűri bezáródásától egyre inkább jogosan féltő, a fenyegető oszmán hódítás árnyékában élénk törökellenes diplomáciai manőversorozatba kezdő, az egykori Új Róma hajdan volt fényes hivatalmára már csak romjaiban emlékeztető bizánci császárság uralkodóival,⁵² az oszmánok hódításait kereskedelmi és politikai szempontból egyaránt aggódva figyelő Velencével,⁵³ és befolyását a fokozatosan török érdekszférába kerülő balkáni népekre is kiterjeszteni óhajtó, ez idő szerint a terjeszkedő oszmánokat, ha csak időlegesen is, de feltartóztatni a térségben egyedül képes Magyar Királysággal.⁵⁴

s találtak menedéket. 1424-ben a szultán segítségével uralomra jutó Karamánoğlu Ibrahim bég, Mehmed bég fia, atyja nyomdokaiba lépett, s 1464-ig a karamánok uralkodójaként többször is fellépett az oszmánok ellen. vö. *I. H. Uzunçarşılı*, Karamanoğlulari devri vesikalardan Ibrahim Beyin Karaman imareti vakfiyesi, *Belleten I* (1937) 112—127. a belső harcokra l. *Káldy-Nagy Gy.*, Harács-szedők és ráják. Török világ a XVI. századi Magyarországon Budapest, 1970. 20—21.

⁴⁹ Gazavat-i Sultán Murád 4—7.

⁵⁰ *I. H. Uzunçarşılı*, i. m. 119. 2. sz. j.

⁵¹ Ciriaco d'Ancona levele: *O. Hutecki*, i. m. 91—92.; *H. Inalcik* 1444 tavaszára tette a karamánok lázadását: i. m. 15.

⁵² A bizánci császárok törökellenes diplomáciai tevékenységére: Gazavat-i Sultán Murád 2—4. Európa udvaraiban tett segélykérő látogatásaukra: *G. Ostrogorsky*, *Geschichte des Byzantinischen Staates*, München, 1940. 389. 398—400. 404. *M. A. Andreeva*, *Zur Reise Manuels II. Palaiologos nach Westeuropa*, *Byzantinische Zeitschrift* 34 (1934) 37—47. vö. még *Gy. Moravcsik*, *Byzantinoturcica I. Die Byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvolker*, Berlin, 1983.³ 37/7. Magyarországi utazásaukra: *Moravcsik Gy.*, *Bizánci császárok és követeik Budán*, *Századok* 1961. 832—845. Az uniós tárgyalásokra l. *J. Gill S. J.*, *The Council of Florence*, Cambridge, 1959. (Az uniós okirat 412—415.) A firenzei zsinat ideje alatt a bizánci császár követe által Jó Fülöp burgundiai hercegnek benyújtott akciótervre vö. *A. S. Atiya*, *The Crusade in the Middle Ages*, London, 1938. 203—204.

⁵³ Velence már 1416-ban érdeklődött a karamánok iránt l. *F. Thiriet*, *Régestes des Délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie II*, Paris, 1959. 143. (1610. sz. regesztá) A velencei tanács elhatározta, hogy követet küldenek a karamánokhoz, kinek az lesz a feladata, hogy a karamán uralkodót rávegye: okozzon kárt az oszmánoknak. A követnek meghagyták: kötelezettséget ne vállaljon semmi iránt, ám keltsen reményt (non obligando nostrum dominum in aliquo in speciali, sed dando eis spem) *Hurmuzaki Eudoxin de*, *Documente privitore la Istoria Romanilor I.* (partea 2.) 1346—1450., Bucuresci, 1890. 501. A későbbi, 1424-es és 1429-es velencei—karamán kapcsolatokra l. *Thiriet*, i. m. 215. (1931. sz. r.), ill. 266. (2158. sz. r.) A későbbi velencei—karamán kapcsolatok egyik fontos okmánya, az 1453. febr.-i, Kónjában kötött szerződés kiadva: *S. Romanin*, *Storia Documentata di Venezia IV*, Venezia, 1855. 523—525.

⁵⁴ A magyar—karamán kapcsolatokra l. *Tardy L.*, Régi magyar követjárások Keleten Budapest, 1983². 26—31. A szakirodalomban általában elfogadott, hogy 1428-ban már szövetséges kapcsolat állt fenn a Magyar Királyság és Karamánia között. (vö. *N. Iorga*, *Notes et Extraits* i. m. 501. 4. sz. j. *Uő.*, *Geschichte des Osmanischen Reiches I*, Gotha, 1908. 406.; *H. Inalcik* jegyzetei a Gazavatnámehez, 82—83. stb.) E munkák mind egy Katona által közzétett (*S. Katona*, *Historia Critica Regum Hungariae V.* (XII.) Buda, 1790. 503—507. mo. ford. l. *Tardy L.*, i. m. 16—19.) 1428-ban Szent Bálint

E diplomáciai összeköttetés, amint arról az oszmán-török történeti kútfőkben visszatűrődő véleményekből meggyőződhetünk, a török hadi és politikai vezető körök szeme előtt felvillantotta egy esetleges karamán-keresztény szövetség és összehangolt támadás rémképét, ami azonban — tesszük hozzá utólag — a korban áthidalhatatlan roppant távolság miatt a keresztény államok és Karamánia uralkodói számára mindig csak terv, az oszmánok számára pedig állandóan óvatosságra intő figyelmeztetés maradt.

ünnepét követő első hétfőn (febr. 16.) Nagyszombaton kelt, Szerecsen Miklós és Török Józsa nevére kiállított *adománylevelre(!)* hivatkoznak, mint forrásra. A hivatkozott forrás megadott helyén azonban *nincs szó karamán — magyar szövetségről*. A forrásul feltüntetett helyen az oklevél elbeszéli, hogy az adományozottak a jószágokat korábbi diplomáciai szolgálataikért kapták. Itt arról olvashatunk, hogy Szerecsen Miklóst „*ad principem Karaywuluk, dominum Mesopotamiae*” Török Józst pedig „*ad principem Mahometham, dominum Tartarorum de Ahorda*” küldték korábban. Megemlítendő, hogy Jorga más helyütt már helyesen tatárokról s nem karamánokról ír az oklevél kapcsán (Notes . . . 524. 6. sz. j.). De már Katona is tatárokról írt kommentárjában (i. m. 503.). A pontosság kedvéért megjegyezzük, hogy az oklevél akkor sem lehetne bizonyítéka egy 1428-ban létrejött karamán — magyar érintkezésnek, ha abban a karamánokról esne szó, hiszen, lévén az irat *adománylevel*, a megadományozottak nem 1428-as, hanem korábbi diplomáciai tevékenységükkel érdemelték ki a birtokokat.

Az 1443—44. évi események kapcsán az oszmán-török történeti kútfők (az 1486-os névtelen, Nesri, Szeádeddin) emlékeznek meg karamán — magyar kapcsolatról. E híradások azonban zavarosak, s csak kellő kritikával kezelhetők. Rajtuk kívül eddig még nem tudunk olyan forrásról, amely az állítólagos magyarországi karamán követjárás tényét megerősítené. *Joannes Leunclavius* 16. századi történetíró, kinek több az oszmánok történetével foglalkozó munkáját is ismerjük (vö. *A. Apponyi*, *Hungarica*, Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften III. München, 1925. 308—311., 329—333., 345—346.) *Historiae Musulmanae de Monumentis ipsorum exscriptae libri XVIII. Francofurti, 1591.* című műve *nem tekinthető* a török kútfőktől független, azoknak az 1443—1444. évi karamán — magyar kapcsolatra vonatkozó híradásait megerősítő forrásnak. Leunclavius krónikája jórészt két összeállításra támaszkodik: a Codex Verantianusra és a Codex Hanivaldanusra. Ez utóbbi egy a mohácsi csatában 17 évesen török fogságba került, magyarországi születésű, utóbb az iszlámban Murád nevet kapott, latin nyelvutalásának s Rusztem pasa pártfogásának köszönhetően az udvari tolmácsok sorába emelkedett, több irodalmi és vallási-jogtudományi művet is hátra hagyott tollforgató munkája. A Murád tolmács által Huniwald eszászári követségi titkár számára írott, s utóbb Leunclavius által a HM. című krónikába beépített mű Konstantinápoly elfoglalásáig terjedő része kímélhetően Nesri török krónikájának fordítása (l. *P. Wittek*, *Zum Quellenproblem der ältesten osmanischen Chroniken mit Auszüge aus Nesri in: F. Kraetitz — P. Wittek*, *Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte I. Neudruck der Ausgabe von 1921—1922. Osnabrück, 1972. I. L. Menage*, i. m. 31. Murád portai tolmácsra l. *F. Babinger*, *Der Pfortendolmetsch Murad und seine Schriften in: E. Mittwoch — J. H. Mordtmann*, *Literaturdenkmäler aus Ungarns Türkenzeit*, Berlin—Leipzig, 1927. 33—54.) Leunclavius tehát közvetve Nesritől, ő pedig a korábbi oszmán krónikasoktól vette át a karamán követ magyarországi látogatására vonatkozó leírást. Jól mutatják ezt a latin és török szövegben meglévő, majd az azonosságig menő hasonlóságok. (vö. pl. *Leunclavius*, i. m. 558. és *Nesri*, i. m. 644., ill. *Leunclavius*, i. m. 560. *Nesri*, i. m. 649.) Megemlítjük, hogy Leunclavius még a személy- és helynevek törökös írásmódját is megőrizte. (pl. Ianco, Vulcogli, Sarkiuen-Sehirköj) Időszámítása is a hidzsra szerint való. A szemebetűnő hasonlóságokon kívül fellelhető néhány mindennél jobban árulkodó latin kifejezés, amellyel a fordító, s nyomában Leunclavius a speciális török szófordulatokat kísérlete meg visszaadni. Ilyen pl. az „*Ungurus etejine yapisi*” (a. m. a magyar — király — ruhaszegélyét megragadta) kifejezésnek „*et fimbriam vestimenti regis Ungari supplex adprehendens*” latin változata. Mivel a karamán — magyar kapcsolat mellett továbbra is csak egyetlen forrásokoport hozható fel bizonyítékként, ha nem is osztjuk a korábbi szakirodalom talán túlzott kételyeit (*Elekes*, i. m. 175.) az 1443—44-es közvetlen karamán — magyar érintkezést nem látjuk kellően bizonyítottnak. A Gazavatnéma alapján helyesebb talán arra gondolni, hogy erre *bizánci közvetítéssel* került sor. Abban, hogy a karamánok 1444 nyarán megelőzően többször is összeköttetésben állottak a keresztény hatalmakkal, természetesen nincs kétség. Erre nézve a legbiztosabb forrás a második karamán lázadás után megkötött török — karamán békeszerződés szövege. (vö. *J. H. Uzuncarsili*, i. m. 121.)

A török udvar politikusai mérlegelve a fentiekben csupán vázolt, a birodalmat két tíz közé való kerüléssel fenyegető helyzetet, elkerülendő a kétfrontos háborút, Ulászló király követével megkötötték a tíz esztendőre szóló békét, s a magyarok megesketése végett útnak indították követüket, Balta-oglu Szülejmán bég alakban.

IV.

A török követ neve több forrásban is az utókorra maradt. II. Murád szultán 1444. június 12-én Drinápolyban kelt, Ulászlóhoz küldött levelében a követet „Solymambeg” néven említette.⁵⁶ Ciriaco d’Ancona mindkét levelében „Solimambeg”-nek nevezte.⁵⁷ Konstantin Mihailović krónikájában pedig Balta-ogluként szerepel.⁵⁸ A Gazavatnáme a követ teljes nevét ránk hagyta Balta-oglu Szülejmán bég alakban.

A követ neve tehát ismert volt. Rangját azonban a kutatásnak sokáig nem sikerült megállapítania. A követ neve előtt a szultán levelében olvasható „fidelis et egregius” jelzők vajmi keveset árultak el annak kilétéről, így még F. Babinger is úgy vélekedett, hogy Szülejmán bég a többi között követségi feladatokat is ellátó portai csausok közül való volt.⁵⁹ Balta-oglu Szülejmán bég valódi tisztségének megállapításához a Gazavatnáme nyújt segítséget. A török krónikában egy helyütt a következő olvasható: (a Padi-sah) Balta-oglunak elrendelte: Turahant fogd el s hozd a dívánomba. Amikor ezt megparancsolta a *Kapidzsi basi* Turahan bégét elfogta, s a Padi-sah parancsára bebörtönözte.⁶⁰ A kortárs török krónikaíró munkájából világosan kitűnik, hogy Balta-oglu Szülejmán bég ekkor kapidzsi basi volt.⁶¹ E tisztség fontosabb s előkelőbb mint a díván-csaus státusz. Jellemzően és szemléletesen bizonyítja ezt a II. Mehmed szultán törvénykönyvének (kánunnáme) tartott okirat egy részlete. Köztudott, hogy a protokolláris előírások az oszmán-török birodalomban milyen fontos szerepet játszottak, s hogy a ma már elhanyagolható apróságnak tetsző dolgok mily nagy jelentőséggel bírtak. Ilyen jelentéktelennek tűnő részlet volt, a korban rangjelző funkciót is betöltő ülésrend. A kánunnáme rövid bevezető után áttér a birodalom legfőbb tisztségviselőinek osztályozására, s szabályozza az ülésrendet. A törvénykönyv szerint: „A fő janicsár aga alatt a mir-i álem, alatta a kapidzsi basi, alatta a miráhor . . . a miráhor alatt a csakirdzsi basi, alatta a csasnegir basi, alatta más bölük agák, alattuk a csaus basi, alatta a kapidzsi kethüdája, alatta a dzsebedzsi basi, alatta a topsi basi ül”.⁶² A forrásból kiderül, hogy a kapidzsi basi nemcsak a csausoknál, hanem azok előjárójánál a csaus basinál is rangosabb tisztségviselő volt, s még helyettese, a kethüdá is közvetlenül a csaus basi után következett a rangsorban.

A szakirodalom szerint az 1440-es években még csupán egyetlen egy kapidzsi basi ügyelt a szultáni szeráj ún. középső kapujánál (orta kapi) szolgálatot teljesítő kapuőrökre, a kapidzsikra.⁶³ Mivel azonban a Gazavatnáme egy helyén a kapidzsi basi szó többes

⁵⁵ A drinápolyi béketárgyalások nem maradtak titokban. A Dlugoszról fennmaradt és általa a bizánci császárnak tulajdonított, július 30-i keltezésű levél frója már tudott a béketárgyalásokról. A levél szerzője megdöbbenését fejezte ki a történetek miatt, s nem volt képes azokat elhinni. (*Dlugoss*, i. m. 791.) A levelet már Katona bevonta a kutatásba. Nála bizonyítékul szerepel a „szegedi béke” mellett. (*S. Katona*, *Historia Pragmatica Hungariae pars II.*, Budae, 1784. 275.) Azóta szokás idézni. A levél hitelességével kapcsolatban l. *F. Dölger*, *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches* 5. Berlin, 1965. 130. Nr. 3507. (aki, mint „kétes” vagy „gyanús” iratról beszél az oklevélről) *A. Hohweg* szerint a levél hiteles, de frója nem a császár, hanem Konstantin a misztrai despota l. *Der Kreuzzug des Jahres 1444*. in: *Klaus-Detlev Grothusen* (herausgegeben) *Die Türker in Europa*, Göttingen, 1979. 20–37. *uő.*, *Kaiser Johannes VIII. Palaiologos und der Kreuzzug des Jahres 1444*. *Byzantinische Zeitschrift* 73 (1980) 1., 14–24. különösen 23–24.

⁵⁶ *O. Halecki*, i. m. 89.

⁵⁷ *Uo.* 87. ill. 91.

⁵⁸ *K. Mihailović*, i. m. 67.

⁵⁹ *F. Babinger*, i. m. 133.

⁶⁰ *Gazavât-i Sultán Murád* 31.

⁶¹ A krónikát tanulmányában elsőként felhasználó Inalcik is felemlítette a követ rangját. i. m. 26.

⁶² *Kanunnáme-i Âl-i ‘Osmân* (Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuasının ilâvesi) Istanbul, 1330. 11–13.

⁶³ *I. H. Uzunçarşılı*, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilati*, Ankara, 1945. 404–406.

számban olvasható nem zárható ki az a lehetőség sem, hogy e fontos tisztséget Balta-öglü Szülejmán bég már 1444-ben másod- esetleg harmadmagával töltötte be.⁶⁴

Balta-öglü Szülejmán bég előéletéről már kevesebbet tudunk. Inalcik szerint Hunyadi 1443. november 8-án Ujlakhoz írott levelében a „Kapuzbeeg” néven említett török előkelő Balta-öglü Szülejmán béggel lenne azonos, s a levél írója a „Kapuzbeeg” kifejezésen kapidzsi basit értett.⁶⁵ Mivel Hunyadi ebben a levelében a november 3-i ütközetben részt vett török főembereket sorolja fel — amennyiben Inalcik azonosítása helyes —, ez azt jelentené, hogy e csatában Szülejmán bég is jelen volt.⁶⁶ Ugyancsak a jeles török történész említi Nesri krónikájára hivatkozva, hogy Balta-öglü Szülejmán bég már Cselebi Mehmed korában is a kapidzsi basi tisztséget töltötte be.⁶⁷ A hivatkozott helyen a török krónikás az 1411–12. év eseményeiről emlékezik meg, s beszél egy Balta-öglü nevű törökről, aki parancsot kapott, hogy Jakub béget vasba verve vitesse Tokat várába, hogy ott bebörtönözzék.⁶⁸ A kapidzsi basiknak valóban feladataik közé tartozott a kegyvesztett, a szultán haragját magukra vont személyek bebörtönöztetése. Ilyen feladatkörben említette a Gazavatnâme is az 1444-es esztendő eseményei kapcsán Balta-öglü Szülejmán béget. A feladat természetéből következően még nem lenne elképzelhetetlen, hogy az 1411–12-ben Balta-öglü néven említett személy szintén a kapidzsi basi feladatát látta el, s hogy azonos lett volna Szülejmán béggel. Talán még arra is lelhetnénk magyarázatot, hogy mi volt a titka a Konstantinápoly ostrománál egy ideig fontos szerepet játszó Szülejmán bég — a korban ritka — hosszú életének. Inalcik véleményének azonban egy másik kútfő mond ellent. Nesri ankarai kiadásának gondozói a *Mür'üt-Tevarih* néven ismert krónikára hivatkozva vélték úgy, hogy az 1411–12-es esztendő eseményei kapcsán Nesri által említett Balta-öglü nem a későbbi követtel, Szülejmán béggel, hanem Balta-öglü Ömer béggel azonos.⁶⁹

Balta-öglü Szülejmán bég 1444. utáni tevékenységéről szólván a legfontosabb dátum 1453. A bizánci császárság számára végső dőfést jelentő 1453-as konstantinápolyi ostrom idején ugyancsak Szülejmán bég vezette az oszmán-török flotta támadását, mint a török hadiflotta főparancsnoka, kapudán pasája.⁷⁰ I. H. Danismend szerint Szülejmán béget 1451-ben nevezték ki flottaparancsnokká.⁷¹ Inalcik Ducasra hivatkozva, aki az 1449. esztendő eseményeinek elbeszélésekor említ egy bolgár származású „Palta” nevű contostaulost (*contostaulos natione bulgarus, nomine Palda*)⁷² úgy vélte, hogy Szülejmán bég már 1449-ben kapudán pasa volt, s hogy az ő nevéhez fűződik a Midilli szigete elleni támadás, s Callona várának elfoglalása.⁷³

Ákár 1451-ben, akár korábban nevezték is ki Szülejmán béget a török flotta parancsnokává e magas tisztséget csupán néhány esztendeig töltötte be. Épp az 1453-as ostrom napjaiban fosztotta meg a szultán hivatalától. 1453. április 19-én (mások szerint 20-án) Balta-öglü 18 kicsi s alacsony építésű hajójával sikertelenül próbálta feltartóztatni az ostromlott bizánciaknak fegyvert, lőszert és élelmet hozó három genovai és egy bizánci hajót, amelyek azonban Szülejmán bég hajójánál jóval nagyobbak és magasabb építésűek voltak. A lehetőségekhez képest jól manőverező török flottaparancsnok a tengeri csata során elvesztette egyik szemét s hajóján 115 katona halt meg. II. Mehmed szultánt mindez azonban nem akadályozta meg abban, hogy a keresztény hajókkal vívott ütközetben alulmaradt kapudán pasát elcsapja, s jószágaitól megfosssa, Csali bég fiát, Hamza pasát bizván meg a török hajóhad vezényletével. Balta-öglü Szülejmán bég életét is csak a janicsárok közbenjárásának köszönhetette.⁷⁴

⁶⁴ Gazavat-ı Sultán Murád 28.

⁶⁵ Uo. (jegyzetek) 95–96.

⁶⁶ A levelet kiadta: *Katona*, *Historia Critica* VI (XIII) Pestini, 1790. 251–254. Az eseményekre vö. *Szekely O.*, i. m. 46–51.

⁶⁷ *H. Inalcik*, *Fatih devri* i. m. 26. 116. sz. j.

⁶⁸ *Nesri*, i. m. 501.

⁶⁹ l. sz. j.

⁷⁰ *Tursun Bey*, *Tarih-i Ebü'l-Feth*, Istanbul, 1977. 53. és *The History of Mehmed the Conqueror* by Tursun Bey. H. Inalcik—R. Murphey Minneapolis—Chicago, 1978. Ay 42a ill. 35.

⁷¹ *I. H. Danismend*, *Izahlı Osmanlı tarihi kronolojisi* I. Istanbul, 1947. 440.

⁷² *M. Ducae*, *Nepotis Byzantina Byzantina*, *Res in Imperio Graecorum Complectens* a Joanne Palaeologo I. ad Mehemetem II. 1729. 121–122.

⁷³ *H. Inalcik*, i. m. 26.

⁷⁴ *I. H. Danismend*, i. m. 441.; *F. Babinger*, *Mehmed the Conqueror and his Time*, Princeton, 1978, 87.; *S. Eyice*, *Balta-öglü Süleyman Bey'in kılıcı*, *Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 25 (1971) 168–169.

Egyes, a török történettudomány által kétségbe vont, s a történelmi érték szempontjából nem sokra méltatott tudósítások arról számolnak be, hogy Balta-oglut a szultán 1453-ban nem fosztotta meg tiszttségétől, s hogy Szülejmán bég e rangos poszton 1457—58-ig maradt. Egy másik elbeszélés pedig tudni véli, hogy Szülejmán bég flottaparancsnoki tiszttségétől történt kényszerű megválása után haláláig részt vett a birodalom jelentősebb szárazföldi harcaiban.⁷⁵ E gyanakvással fogadott forrásokra Semavi Eyice tanulmánya irányította rá ismét a kutatók figyelmét. Balta-oglu Szülejmán bég kardjával foglalkozó cikkében ugyanis arra a következtetésre jutott, hogy ezek az elbeszélések nem feltétlenül értéktelenek s megbízhatatlanok. Az igen díszes, s ezért minden valószínűség szerint valamely török főember által viselt kard birtokosa, a kardon levő felirat tanúsága szerint Balta-oglu Szülejmán bég volt. A kardot, miként azt a rajta levő felirat tudunkra adja, a hidzsra szerinti 859. esztendőben (1454. XII. 22—1455. XII. 10.) egy bizonyos Szungur nevű mester készítette. Mivel a kard tulajdonosát jelző első feliratot eltávolították, s e felirat helyére írták be Balta-oglu Szülejmán bég nevét, S. Eyice ebből arra következtetett, hogy az 1455-ben készült kardnak Szülejmán bég nem az első birtokosa volt, s hogy a kardhoz is csak néhány esztendővel 1455 után jutott hozzá. Amennyiben a kard felirata nem utólagos hamisítvány (ezt a lehetőséget maga a cikkíró sem vetette el) az előbb elmondottak a következőket jelentenék: Azok a tudósítások, amelyek szerint Balta-oglu Szülejmán bég nem sokkal flottaparancsnoki tiszttségétől történt megfosztása után elhalálozott volna, elvesztenék hitelüket. A kard annyit mindenesetre bizonyítana, hogy Szülejmán bég 1455 után még élt egy ideig. A fegyver feltűnően díszes s értékes volta pedig arra enged következtetni, hogy birtokosa, Szülejmán bég uralkodójának bizalmát csak ideig-óráig vesztette el, s hogy utóbb a szultán visszafogadta kegyeibe, új, magas tisztséggel ajándékozván meg.⁷⁶ Ennyi állapítható meg az 1444-es török követség vezetőjéről.

V.

Ciriaco d'Ancona az igen népes — Długosz szerint száz lovas kíséretében Magyarországra érkező — török követségről szólván Balta-oglu Szülejmán bég mellett még egy Vrana nevű görögöt is említett.⁷⁷ Thuróczy is két török követről, a törökök két vajdájáról beszélt: „venerunt et a Caesare missi Wayuodae Turcorum duo”-írta *Chronica Hungarorum*-ában.⁷⁸ Długosz és Callimachus pedig egy iszlám hitre áttért görögről tudnak.⁷⁹ Halecki úgy vélte, hogy a Długosz által említett görög azonos a Ciriaco d'Ancona levelében szereplő Vranával.⁸⁰ Inalcik azonban azt sem zárta ki, hogy Długosz ezen utalása Balta-oglura vonatkozik, s szinte az sem elképzelhetetlen, hogy a görögnek nevezett követben a korábban Mara szultána által küldött görög szerzetest kell látnunk.⁸¹ Sajnos e görögnek mondott követ kiletét egyelőre az ismeretlenség fátyla fedi. Az azonban igen valószínűnek látszik, hogy a követség vezetője nem ő, hanem *Balta-oglu Szülejmán bég volt*. Ezt bizonyítja az is, hogy mind a szultán levelében, mind az eseményekről legjobban értesült Gazavatnámban az ő neve olvasható. Az általa vezetett török követség júliusban érkezhett Szegedre.

A szultán követének feladata egyszerűnek látszott: fel kellett esketniük Ulászlót a Drinápolyban megkötött, s a szultán által Stoyka Gisdanich elött esküvel megerősített s szentesített békére.⁸² Szegeden azonban nem minden történt a vártak megfelelően. A szegedi eseményeket a Gazavatnáme így adja elő: Megérkezésük után a török követség vezetőjét, Balta-oglu Szülejmán béget a király színe elé vezették. Az első fogadás alkalmával a király úgy viselkedett, mintha nem lenne tudomása a drinápolyi béketárgyalásokról, s a követet is kereskedőnek nézte.⁸³ Ezután Balta-oglu Brankovicssal tárgyalt. A megbeszélésen a török követ kijelentette, hogy a béke érvényességének, s így a despota számára oly fontos várak visszaadásának is, elengedhetetlen feltétele az *esküétel*. Miután a békében leginkább érdekelt szerb despota a török követtel folytatott külön-megbeszélésen

⁷⁵ I. H. *Danişmend*, i. m. 440—441.; S. *Eyice*, i. m. 171.

⁷⁶ S. *Eyice*, i. m. 163—171.

⁷⁷ *Długosz*, i. m. 789.; O. *Halecki*, i. m. 87.

⁷⁸ J. de *Thwroc*, *Chronica Hungarorum* in: *Schwandtner*, i. m. I. 255.

⁷⁹ *Długosz*, i. m. 789.; *Callimachus*, i. m. 501.

⁸⁰ O. *Halecki*, i. m. 48. 55. sz. j.

⁸¹ H. *Inalcik*, i. m. 28.

⁸² A szultán ezt jelölte meg levelében a követ feladatául. I. O. *Halecki*, i. m. 89.

⁸³ *Gazavat-i Sultán Murád* 35.

meggyőződött arról, hogy várait csak akkor kaphatja vissza, ha a Drinápolyban megkötött békét *mindhárman* (Ulászló, Hunyadi és Brankovics) esküjükkel erősítik meg, tárgyalat Ulászlóval s rávette az eskütételre. A következő napon Szülejmán béget ismét Ulászló elé vezették. A fogadáson történekről az ismeretlen kortárs török krónikáiról így számolt be: „Balta-oglu leült. Ekkor a király ezt mondta: Mi a Padiasáhtól Szendrő várát kértük a nagy Despota részére. Most képes vagy-e a várakat kiürítve átadni a Despotának? . . . Erre Baltá-oglu ezt mondta: nézd királyom néktek tett indítványomat teljesítvén, ha mindhárman esküt tesztek kívánságotok előttem elfogadtatik . . . Ezen átkozottak *mindhárman* erős esküt tettek. Az ahdnámékat megírták és átadták Baltá-oglunak . . . (aki) Szendrőt kiürítve átadta a Despotának.”⁸⁴

A lényeget tekintve a Gazavatnáme helyesen írta le a történeteket. A krónikás azonban úgy hitte, hogy ezekre az eseményekre a „porba sújtott gyaurok fővárosában” került sor, s ezzel elárulja, hogy nem tartózkodott az események színhelyén, s hogy a tárgyalásokról csak utólagos elbeszélések alapján ad hírt.⁸⁵ Köztudott, hogy a Drinápolyban megkezdett tárgyalások Magyarországon nem Budán, hanem Szeged városában folytatódtak. A régebbi szakirodalom szerint a béke végleges megkötésére s ratifikálására is itt került sor, ezért is volt szokás ún. „szegedi béke”-ről írni.⁸⁶ A békekötés időpontjának megállapítása azonban súlyos dilemma elé állította a régi felfogáshoz ragaszkodó történészeket. Az egyik kulcsforrásnak számító krónika, Długosz munkája ugyanis azt írta, hogy Hunyadiék Ulászlót augusztus elsejére hívták Szegedre, ahol a békét végül megkötötték. A lengyel–magyar király híres, a török elleni háború folytatását tudató oklevele, amit a régebbi történetírás a törökkel kötött béke felbontásával azonosított, pedig augusztus 4-én kelt. A régi felfogás szerint ez azonban azt jelentette volna, hogy a magyarok a békét megkötése után néhány nappal már megszegették, be sem várva a békefeltételek teljesítésére a török fél számára biztosított nyolc nap leletét. Ezt az ellentmondást úgy próbálták feloldani, hogy az ellentétes adatok közül csupán azokat használták fel, amelyek beillettek koncepcióikba. Ezt minden nehézség nélkül megtehették, hisz épp Długosz írta más helyütt, hogy a békekötés után a törökök nem teljesítették időben a feltételeket, s hogy hűz nap sem volt elegendő nekik arra, hogy a békeszerződésben felsorolt várakat átadják.⁸⁷

E kronológiai probléma megoldásában sokáig nem történt előrelépés. Inalcik már úgy vélte, hogy a békétárgyalások augusztus 4-ét követően ismét folytatódtak, s a békét végül augusztus 15-én kötötték meg, amint arról a szerb évkönyvek tudósítanak.⁸⁸ Inalciktól függetlenül Engel Pál is hasonló következtetésre jutott. Ulászló ekkor kelt leveleivel bizonyította, hogy a király augusztus derekán Váradon tartózkodott. Ez teljesen összhangban állott a pápai legátus és a velencei követ Váradról írott, már korábban is ismert augusztus 12-i, illetve 14-i levelével, amelyben azok a Váradon folyó török–magyar tárgyalásokról adtak hírt. Engel Pál mindebből arra következtetett, hogy a békét végül is itt, Váradon kötötték meg a szerb évkönyvek által megjelölt napon, augusztus 15-én.⁸⁹

Balta-oglu Szülejmán bég tehát csak augusztus 15 után adta át a szerb despotának Szendrő várát és a többi erősséget. A szerb évkönyvek szerint erre augusztus 22-én került sor.⁹⁰

Az 1444-es török–magyar követjárással kapcsolatban rövid összegzésül a következők mondhatók el. A törökök a hosszú hadjárat során elszenvedett sorozatos vereségek láttán, e vereségek szülte belpolitikai bonyodalmaktól, a bizánci diplomácia mesterkedéseitől s az időközben kiújult karamán háborútól is tartván, korábbi területeiknek legálabb egy részét megőrzendő békétárgyalásokat kezdtek a magyarokkal. Igen élénk diplo-

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ Vö. az 1. sz. jegyzetben megadott irod.

⁸⁷ Długosz, i. m. 788–795. A kérdéssel részletesen foglalkozik Engel P. (A szegedi eskü) Az aug. 4-i esküre l. *O. Halecki*, i. m. 37–45.; *H. Inalcik*, i. m.; *N. Jorga*, *Geschichte des Osmanischen Reiches* i. m. I. 440.; *P. Engel*, *János Hunyadi*, i. m. 110. Az eskü szövege: *Długosz*, i. m. 795.

⁸⁸ *H. Inalcik*, i. m. 43–46.

⁸⁹ *P. Engel*, i. m. 110–111. A legátus és a velencei követ levelével kaps. l. *Angyal D.*, i. m. 219. 2. sz. j.; *N. Jorga*, i. m. 440.

⁹⁰ A szerb évkönyvekben szereplő bejegyzés egyik változata: „S ugyanazon esztendő (6952–1444)-ben Đurađ despota ismét megkapta Szmederevót és Novo Brdót és az egész szerb földet, és bevonult Szmederevóba augusztus 22-én” idézi: *Novaković*, *Carica Mara* i. m. 14. vö. *F. Babinger*, i. m. 137., *P. Engel*, i. m. 111.

máciai tevékenység vette kezdetét. Nyolc hónap alatt négy követjárásról van tudomásunk. A törökök már januárban egy megbízott útján, Mahmud Cselebi kiszabadítása ürügyén, majd március—áprilisban a Mara szultána által küldött görög barát révén eljuttatták békeajánlataikat a magyar udvarhoz. Április végén népes magyar küldöttség indult II. Murádhhoz, s Drinápolyban június 12-én megkötötték az előzetes békét, amit a szultán esküjével erősített meg. A magyarok megesketésére Balta-oglu Szülejmán bég, kapidzsi basi küldetett Magyarországra. Itt a tárgyalások előbb Szegeden, majd utóbb Váradon folytatódtak, s a békét is itt kötötték meg augusztus 15-én.

Abban, hogy a nyugati hadszíntéren a birodalmat fenyegető kereszties támadás veszélyét ideiglenesen elodázó török—magyar béke az oszmánok számára igen fontos volt, az események ismeretében nem kételkedhetünk. Nem szabad elfelednünk: ez a birodalom még nem azonos a majdani, megállíthatatlannak tűnő, Algirtól Bagdadig, Budától Mekkáig terjedő hatalmas területeket birtokló hódítók jól szervezett államával. Csak most sikerült valamelyest talpra állania az ankarai csatát követő pártharcok okozta anarchiából, s visszaszorítania az időközben ismét megerősödött karamánokat. A karamánok két lázadása, s a nyugati hatalmakkal folytatott oszmánellenes diplomáciai tevékenységük azonban figyelmeztetett arra, hogy a Kónjából leselkedő veszéllyel még nem sikerült végérvényesen leszámolni. Ez a birodalom még nem vállalkozhatott a kétfrontos harcra, nem bízott, nem bízhatott abban, hogy eredményesen felveheti a küzdelmet a nyugati seregekkel szemben — amelyeknek, úgy látszott, hosszú idő után most valóban sikerül „összeurópai méretekben” társulniuk — miközben keletről nincsenek biztosítva, stabilnak máshol sem mondható határai. Józán katonapolitikai megfontolásból tehát szükségük volt a magyarokkal kötendő békére vagy fegyvernyúvásra. Erről árulkodnak a békepontok, amelyeket már a kortárs lengyelek is hihetetlenül kedvezőnek neveztek. Ezzel magyarázható, hogy az a hatalom, amelyik eleddig még akkor sem volt hajlandó a békekötésre, ha kérték tőle, most maga állt elő ajánlataival. Ennek a kényszerhelyzetnek, amire már Ciriaco d’Ancona is utalt 1444. június 24-i levelében, tulajdoníthatjuk a török főkövet igen magas rangját, azt, hogy a protokolláris előírásokra mindig kényszerítően oszmán birodalom Stoyka Gisdanich követségére válaszul egyik legfontosabb főtisztviselőjét küldte Ulászlóhoz.

További kutatások adhatnak választ arra a kérdésre, hogy a király követe, Stoyka Gisdanich valójában kinek az érdekeit képviselte a drinápolyi megbeszéléseken, s hogy milyen kapcsolatban állott a szerb despotával. Ez tovább finomíthatná a Brankovicsról kialakult képet. E kép árnyaltabbá tételéhez nagy segítséget nyújtana Hunyadi és Brankovics kapcsolatának tisztázása. Az eddig ismert forrásokból úgy tűnik, hogy Hunyadi Brankovics legtöbb diplomáciai akciójáról tudott, s hogy azokban gyakran maga is részt vett. Abban már rég nincs kétely, hogy a békepolitika legfőbb híve, ösztönzője s munkása maga Brankovics volt. Ismerve a balkáni országok, s köztük Szerbia „két hatalom közé szorult gyengébb harmadik” helyzetét, s az ebből származó politika korlátait, a szerb despota magatartása, politikai útkeresése nem ítéltető el: békével látta elérhetőnek országa visszaszerzését. Ezt egy előre bizonytalan kimenetelű hadjárat csak nagy áldozatok árán hozhatta volna meg számára. Más kérdés, hogy Brankovics akkor lett „hadjáratellenes”, amikor Európában talán utoljára — bár mint mindig, most is vagy jó 30 esztendő óta megkésve — látszott úgy, hogy lehetséges egy szélesebb összefogás az oszmánok ellen. A várnai katasztrófa azonban szomorúan bizonyította be: ez valóban csak a látszat volt. A korabeli Európa hatalmai saját érdekeiket tartották szem előtt, s ez bizony nem mindig egyezett az oszmánellenes politikával. Brankovics is e kor szülötte. Nem várható el tőle, hogy másként „politizáljon” mint megannyi kortársa. S még valami: ne feledjük, más törökellenes terveket szövögetni Burgundiában, vagy a pápai kúriában, s megint más a török jelenlétét nap mint nap közvetlenül tapasztalni.